

Mikko Härö

**KULTTUURIMUISTOJEN SUOJELU JA YHTEISKUNTA
– ESIMERKKEINÄ 1600- JA 1800-LUKUJEN SÄÄDÖKSET**

Abstract

The article examines the relationship of protection measures concerning cultural remains with the overall needs of society and the citizenry. Examples discussed are the 1666 decree of Sweden-Finland and the Finnish ruling of 1883. The 1666 decree was laid down in a monarchically and aristocratically ruled society. It established the monopoly of the crown as the owner of ancient remains on land not owned by the aristocracy. The protection of these remains was based on the interests of the ruling class which was seen to represent the state. The ruling of 1883 came about at a stage when society was being industrialized and was in a process of gradually becoming more democratic and fulfilled the so-called basic rights of liberalism. At present protection measures also require a more complex joining of general antiquarian interests with private interests and the forming of a system of compensation.

Mikko Härö, Suomenlinna B 17, SF-00190 Helsinki.

Kulttuurimuistoja koskeva lainsäädäntö osoittaa, että on olemassa yleisiä, yhteiseksi koettuja antikvaarisia intressejä, joiden turvaamista ja suhdetta yhteiskunnan muihin tarpeisiin ja yksityisiin kansalaisiin on katsottu aiheelliseksi säännellä. Tällä sääntelyllä on jo pitkät perinteet. Nykyaikaisessa merkityksessä kulttuurimuistojen suojelu on kehittynyt renessansista alkaen ja toden teolla 1800-luvun vaihteesta lähtien. Tällöin se liittyi kiinteästi nationalismiin sekä teolliseen ja sosiaaliseen murrokseen, tuotantotapojen ja aineellisen kulttuurin poikkeuksellisen voimakkaaseen muutokseen.

Kulttuurimuistoja suojelevan lainsäädännön perusajatuksena on yksityisten ja yhteisten etujen määrittely, käytännössä useimmiten edellisten rajoittaminen jälkimmäisten hyväksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kulttuurimuistojen suojelu ja sen edellyttämä muu antikvaarinen toiminta ovat pohjimmiltaan yhteiskunnallinen ja poliittinen kysymys.

Eri aikoina ja eri maissa alan lainsäädännössä havaittavien erojen voikin ajatella johtuvan juuri sidonnaisuudesta kulloiseenkin yhteiskuntaan ja yhteiskuntapolitiikkaan. Esimerkiksi yksityinen tai yleinen etu eivät ole kumpikaan sisällöl-

tään annettuja ja muuttumattomia, vaan ne vaihtelevat suuresti kulloisenkin historiallisen tilanteen mukaan.

Pyrin havainnollistamaan näitä sidonnaisuuksia käyttämällä esimerkkinä Suomen muinaismuistolainsäädännön vaiheita; tarkastelemalla lyhyesti Ruotsin vallan aikaista säännöstöä ja jonkin verran perusteellisemmin vuoden 1883 muinaismuistoasetusta. Tarkastelun tekee osaltaan kiinnostavaksi alan lainsäädännön tunnetusti vahva jatkuvuus. Tietyt piirteet, kuten valtion oikeus lunastaa esinelöydöt tai tutkia löydetty muinaisjäännökset, ovat olleet mukana jo 1600-luvulta alkaen. Näennäisesti samansisältöiset säädökset voivat kuitenkin erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa saada erilaisen luonteen ja eri tavoin kytkeytyä yhteiskunnan muihin intresseihin.

Pyrin osoittamaan näitä kytkentöjä kiinnittämällä huomiota siihen, miten suojelua halluttiin perustella, mikä oli omistusoikeuskäsitysten suhde antikvaarisiin intresseihin ja mikä mahdollisesti oli tämän "yleisen" antikvaarisen intressin yhteiskunnallinen sisältö. Sen lisäksi tarkastelen jonkin verran suojelun hallinnollisia järjestelyjä niiltä osin, kun ne tuntuvat heijasta-

van antikvaarisen toiminnan yhteiskunnallisia ulottuvuuksia ja rajoja.¹

Ruotsin ja samalla Suomen ensimmäinen tietoisesti antikvaarisia intressejä edustanut säännös, plakaatti vanhoista monumenteista ja muistomerkeistä, annettiin vuonna 1666. Sillä kiellettiin raunioituneiden linnojen, linnoitusten, kartanoiden, vallien, kivi- ja hautakumpujen, pat-saiden ja riimukivien vaurioittaminen. Edelleen siinä tähdennettiin kirkkojen ja luostareiden irtaimistojen sekä hautamuistomerkkien rauhoittamista. Arvokkaista asiakirjoista oli lisäksi tehtävä ilmoitus viranomaisille.²

Tutkijoilla on ollut jossain määrin erilaisia näkemyksiä suurvalta-ajan maanomistusoloista.³ En puutu niihin tarkemmin. Riittää, jos muistamme, että plakaatin säätämisaikana feodaalissa muodossa tulkittu roomalainen oikeus oli saanut vahvan jalansijan valtakunnassa. Se palveli erityisesti ylemmän aatelin tarpeita. Talonpojille tunnustettiin korkeintaan ns. sukuoikeus eli maan pysyvä käyttöoikeus, ei kuitenkaan varsinaista omistusoikeutta maahan. Vuoden 1666 plakaatti noudatti samaa linjaa. Se otti suoje-luunsa kaikki muut paitsi aatelin varsinaisen maanomistuksen (ns. vanhan rälssin) piirissä olleet muinaisjäännökset. (Vanhaa rälssiä oli Ruotsin puolella noin viidennes ja Suomessa noin 5 % viljellystä maa-alasta). Vuoden 1666 plakaatti ei siis aatelialueita lukuunottamatta tuntenut sellaisia yksityisiä intressejä, jotka olisivat olleet ristiriidassa valtion antikvaarisen intressin kanssa. Esimerkiksi minkäänlaista korvausmenettelyä ei katsottu tarvittavan. Kruunu itse asiassa katsoi omistavansa muinaisjäännökset.

Plakaatin perustelut ja plakaatissa ilmaistut käsitykset muinaisjäännösten luonteesta valaisivat nekin antikvaarisen intressin yhteiskunnallista luonnetta. Muinaisjäännökset yhdistettiin mutkattomasti Ruotsin ja gööttien muinaisten hallitsijoiden ja suurmiesten saavutuksiin, maalisiin ja kirkollisiin ylimyksiin. Muinaisjäännökset tuli suojella heidän eli koko valtakunnan kunniaksi. Tuntuu ehkä itsestään selvältä, että kohteet samaistettiin juuri yhteiskunnan yläluokkaan ja yläluokan maine ja kunnia vuoro-taan valtakunnan maineeseen. Tarkastelu saa ulottuvuutta, kun huomaamme, että ajan yleisemmässäkin valtio-opillisesta ja poliittisesta ajattelusta valtio identifioitiin nimenomaan ylimpiin säätyläisiin.⁴ Näin yleinen antikvaarinen intressi sovitettiin saumatta yhteiskunnan valtasuhteisiin ja valtaa pitäneen ryhmän tarpeisiin.

Suurvalta-ajan Ruotsissa antikvaariselle toi-

minnalle ja ylipäänsä historian tutkimukselle annettua huomattavaa merkitystä osoittaa se, että valtakuntaan perustettiin erityinen virasto tai pikemminkin humanistinen tutkimuslaitos, antikvitetskollegiet, alan tutkimuksen ja toiminnan johtoon. Ruotsalainen oppihistorioitsija Sten Lindroth onkin todennut, että historia oli aivan liian tärkeä kysymys jätettäväksi vain yliopistol-liseksi puuhailuksi.⁵ Kollegion tueksi kirkollisten ja maallisten viranomaisten maaherroista ja piis-poista paikallistason virkamiehiin asti vaadittiin valvovan vuoden 1666 plakaatin noudattamista. Samaa koneistoa, aluksi papistoa ja myöhemmin nimismiehiä käytettiin ensimmäisiin määrätietoi-siin muinaisjäännösten inventointeihin 1660–80-luvuilla.⁶ Samaan suuntaan olivat vaikuttaneet maanmittareille jo vuonna 1643 annetut ohjeet sisällyttää muinaisjäännökset karttoihinsa.⁷

Antikviteittikollegion ja sen seuraajien eri aikoina lähettämät kiertokirjeet ja kehotukset heijastavat nekin suojelulle annettua ideologista sisältöä ja sen muutoksia. Niinpä vuonna 1753 papistolle lähetetyssä tiedustelussa oltiin huolestuneita aatelin hautamuistomerkkien kohtalosta ja todettiin:

”Detta. . . är och en allmän skyldighet att hafwa stora mäns bedriffter uti äreminne, dem till belöning och deras eftervärld till eftersyn, då och på dubbelt sätt wisas, att dygd, mandom och wett behålla hos svenska nationen sin odödlighet.”⁸

Vuonna 1760 lähetetty laajempi tiedustelu kuvastaa puolestaan jo selvemmin hyödyn ajan paikallisharrastusta:

”Och som det icke mindre är för Hwar och en landsort hederligt att hafwa allt det upptecknat, som därifrån en och annan tid kunnat sig tilldragit antingen till förfädernes äreminne eller till sjelfwa ortens märkvärdighet. Äfwen som sådant kan tjena till hjälpreda wid särskilte beskrifningars utgifwande öfwer hwar och en landsort samt nytta för allmänheten och heder för hela Nationen.”⁹

Ruotsin vallan aikaiset säännökset pysyivät Suomessa ainakin paperilla voimassa vuoteen 1883 asti, jolloin annettiin asetus muinaisajaksien muistomerkkien suojelusta. Aloite uuden asetuksen saamisesta tehtiin lähes heti, kun se valtiopäivien toiminnan taas käynnistyttyä oli mahdollista eli vuonna 1867.

Vuoden 1867 valtiopäivät hahmottivat tulevan asetuksen peruslinjan. Valtiopäivät mainitsivat anomuksessaan linnojen, kirkkojen ja muiden huomattavien rakennusten rauniot, esihistorialliset kummut ja rökkiöt sekä muut vastaavanlai-

Suurvalta-ajan antikvaarisen harrastuksen ulottovuudet yhdistyivät erinomaisesti kansleri Magnus Gabriel de la Gardien (1622–86) henkilössä. Tämä valtakunnan voimahahmo, ylemmän aatelin etujen ajaja oli myös aikansa ehkä innokkain antikvaarisen toiminnan edistäjä. Hän oli mukana laatimassa plakaattia muinaisjäännösten suojelusta, perustamassa antikviteettikollegiota ja teettämässä varhaisia restaurointeja. Petrus van Schuppenin kuparipiirros (1669). David Klöckerin mukaan. Valok. museovirasto.

set muistomerkit. Muinaisjäännöksiin kohdistuvista toimista oli ilmoitettava viranomaisille ja saatava toimille senaatin lupa. Määräysten rikkomisesta tuli seurata sakkorangaistus. Maanomistajalle oli taattava kohtuullinen korvaus mahdollisista menetyksistä tai haitoista, jotka toimenpidekielto aiheuttaisi. Vanhaan tapaan mainittiin myös julkisten rakennusten kiinteä ja irtain koristelu sekä velvollisuus tarjota lunastettaviksi kaikki muinaisesinelöydöt.¹⁰

Tämän jälkeen ei valtiopäiväkeskusteluissa, valtiopäivien tekemisissä anomuksissa (1867, 1877), senaatin valmistelemissa esityksissä (1872, 1882) eikä lopullisessa asetuksessa tapahtunut kovin oleellisia muutoksia lueteltujen kohteiden osalta. Luettelo oli perinteinen ja vastasi niin Ruotsin vallan aikaisia säännöksiä kuin esimerkiksi Ruotsin 1800-luvun uudistuksia.

Ongelmallisemmaksi tuli sen sijaan osoittautumaan antikvaaristen intressien sovittaminen yksityiseen omistukseen tai nautintaoikeuteen. Tähän liittyi vuonna 1872 myös kysymys hallitsijan valtaoikeuksista. Seuraavassa lainsäädäntöprosessin

tarkastelussa kiinnitänkin huomiota juuri näihin poliittisiin kysymyksiin.

Omistusoikeuden suojasta huolestui senaatti. Olennaista muutosta valtiopäivien tekemään anomukseen merkitsi se, että senaatin vuoden 1872 esityksessä suojeltavien kiinteiden muinaisjäännösten tuli olla ”. . .niin vanhat. . . ettei niitä enää saada pitää yksityisen omistajan omaisuutena”.¹¹ Valtiopäiväthän eivät olleet halunneet tehdä eroa yksityisen tai julkisen omistuksen välillä.

Vuoden 1872 valtiopäiviä tämä senaatissa tehty lisäys ei miellyttänyt, vaan se poistettiin esityksestä. Poistamista perusteltiin maininnan – kieltämättömällä – epämääräisyydellä ja sillä, että lain suojaan oli saatava kaikki tutkimukselle arvokkaat kiinteät muinaisjäännökset. Muutos sai eräät aatelissäädyn jäsenet vaatimaan kohdan palauttamista sen senaatissa saamaan muotoon. Perusteluinaan he viittasivat mm. epäjohdonmukaisuuteen siinä, että rakennusten irtaimistojen ja koristelun kohdalla rajoituttiin vain julkisen omaisuuden suojeluun.¹²

G.Z. Yrjö-Koskinen harrasti jo 1860-luvulla arkeologiaa, suoritti jopa kaivauksia ja tutustui ulkomaisiin museoihin. Valtiopäivillä hän ajoi muinaismuistolainsäädännön ja -hallinnon luomista. Yrjö-Koskinen näissä asioissa omaksuma linja näyttää noudattavan hänen yleisempiä kulttuuripoliittisia linjanvetojaan. Vapaan kilpailun ja tutkimuksen nimissä hän mm. vastusti esinelöytöjen lunastamisen vahvaa keskittämistä. Samaten hän painotti paikallisen historiaharrastuksen merkitystä ja sen osana paikallisten kokoelmien ja museoiden perustamista. Valok. museovirasto.

Pappissäädystä käytiin samansävyinen keskustelu esinelöytöjen lunastamisesta valtiolle. Eräät puhujat, mm. professori G.Z. Forsman (sittemmin Yrjö-Koskinen) halusivat rajoittaa valtion lunastusoikeutta. Syinä tähän he mainitsivat keräilijöiden ja paikallismuseoiden tarpeet. Ruotsissa 1870-luvulla omaksutut vastaavat periaatteet sekä sen, että vapaa kilpailu määrittäisi parhaiten esineiden todellisen arvon. Valtion etuoikeuksia puoltanut enemmistö painotti puolestaan keskuksimuseon ja mahdollisimman kattavan lähdeaineiston tarpeellisuutta tutkimukselle.¹³ Tähän kohtaan ei nyt eikä jatkossakaan tullut muutoksia. Ongelma pysyi kuitenkin ajankohtaisena ja kiristyi erityisesti paikallismuseoiden yleistyessä.

Omistusoikeutta koskeneen muutoksen yhteydessä valtiopäivät muuttivat asetusta siten, että maanomistajalle jätettiin oikeus valittaa tuomioistuimeen senaatin (hallitsijan nimissä!) tekemästä rauhoituspäätöksestä.¹⁴

Valtiopäivät olivat siis halukkaita turvaamaan antikvaariset intressit varsin kattavasti. Selvänä rajana oli kuitenkin se, ettei samalla poljettaisi Suomenkin valtiopäiville levinneen konstitutio-

nalismien, perustuslaillisuuden periaatteita. Valtiopäivät käsittivät siinä olevan kyse lähinnä kahdesta pyrkimyksestä, toisaalta ns. perusoikeuksien ja erityisesti omistusoikeuden turvaamisesta ja toisaalta hallitsijan vallan rajoittamisesta.¹⁵ Omistusoikeuteen ei puuttutu lainkaan irtainten muinaisesineiden kohdalla ja kiinteiden muinaisjäännöstenkin osalta varattiin vielä mainittu valitusmahdollisuus.

Valtiopäivien tekemät muutokset saivat senaatin vuonna 1872 suosittamaan keisarille asetuksen raukeamista. Senaatin lähtökohtana lie nee ollut se, ettei puuttuminen itsevaltaisen hallitsijan asemaan (valittamalla tuomioistuimeen senaatin rauhoituspäätöksestä) voinut olla mahdollista. Ja johdonmukaisesti tämän kanssa oli myös puuttuminen yksityiseen omistusoikeuteen poistettava, koska valitusoikeus oli menetetty. Kysymykset olivat näin kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Sekä valtiopäivät että senaatti halusivat kumpikin turvata ns. perusoikeuksien toteutumisen, mutta senaatti ei enää voinut suostua hallitsijan vallan rajoittamiseen. Keisari asettui senaatin kannalle eikä vahvistanut asetusta.¹⁶

Vuoden 1877 valtiopäivillä professori Otto

Halikon hopealöytö vuodelta 1887 on esimerkki varhaisesta keskus- ja paikallismuseon välisestä köydenvedosta. Vastakkain olivat Turun Kaupungin Historiallinen Museo ja yliopisto, joka vielä tuolloin, muinaistieteellisen toimikunnan perustamisesta huolimatta, vastasi maamme kulttuurihistoriallisesta keskusmuuseosta. Turun museon haluttua löydön kokoelmiinsa yliopisto ilmoitti sen olevan siksi arvokas, että sen paikka oli keskusmuuseumissa. Konsistori myös katsoi, että edustava keskusmuuseumi oli välttämätön edellytys arkeologisen tutkimuksen kehitykselle. Turussa ei jäänyt neuvottomiksi, vaan yritettiin suuremalla rahalla, lopulta kuitenkin tuloksetta, saada löytö kokoelmiin. Kuvassa Halikon löytöön kuuluva risti. Valok. museovirasto/P.O. Welin.

Donnerin aloite johti uuteen muinaismuistoasetustusta ja muinaismuistohallintoa koskeneeseen anomukseen. Vuoden 1882 valtiopäiville annettiin esitys, joka vastasi sisällöltään vuoden 1872 esitystä. Valtiopäivien keskusteluissa tuotiin esille samat muutostarpeet kuin aikaisemminkin. Pääasiana pidettiin nyt kuitenkin asetuksen pikaista saamista. Valtiopäivien tekemät varovaiset muutokset koskivatkin vain sanamuotoja ja muinaisjäännösten määritelmien tarkistuksia. Keisari vahvisti asetuksen valtiopäivien tekemien detaljimuutosten mukaisena.¹⁷

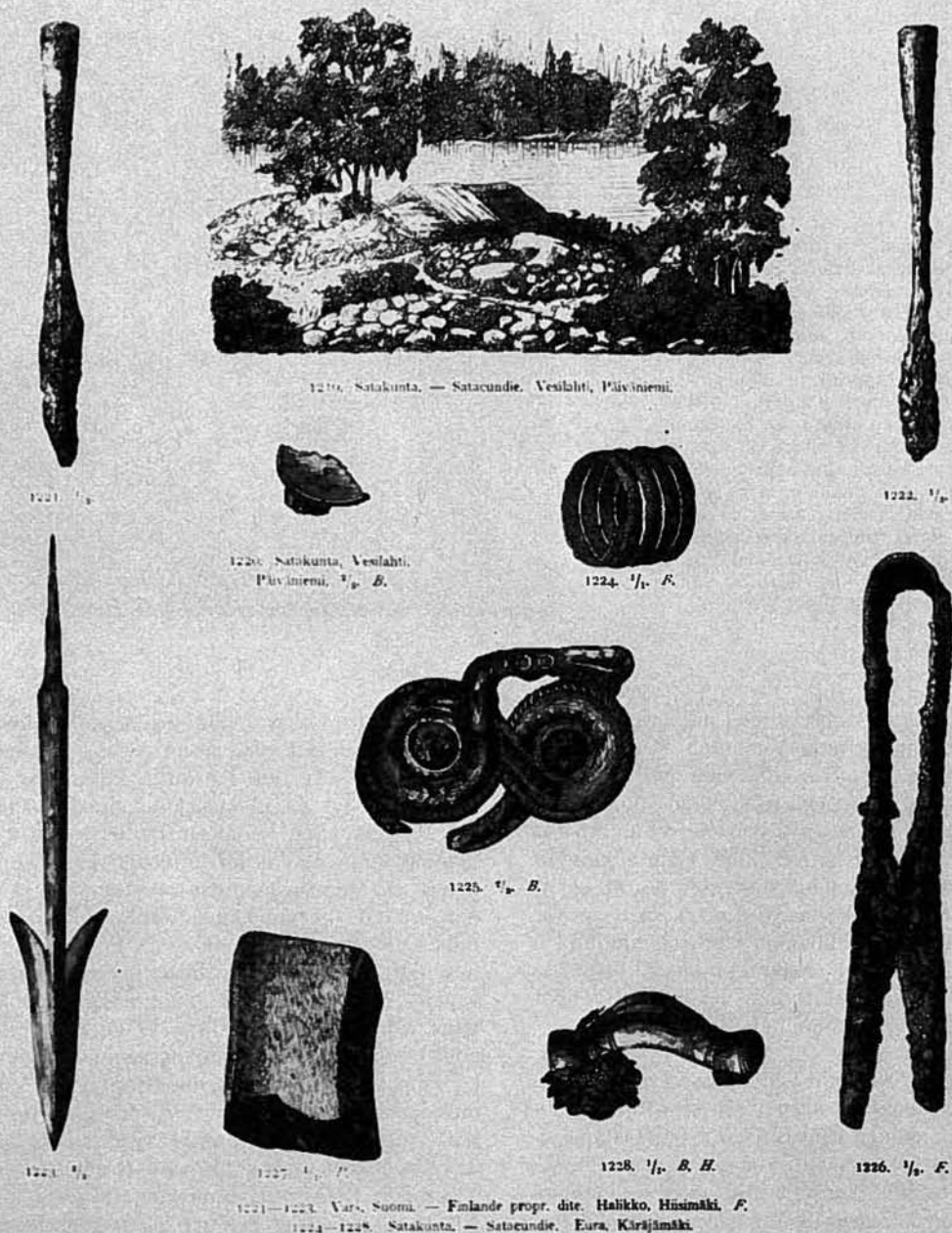
Vuoden 1883 muinaismuistoasetuksen¹⁸ yleislinja puuttumisessa yksityiseen omistukseen ja nautintaoikeuteen jäi varovaiseksi jos vertaamme sitä vuoden 1666 plakaattia säädettäessä vallinneisiin käsityksiin. Taustalla oli Suomen yleisempi yhteiskunnallinen ja lainsäädännöllinen kehitys. Autonomian aika 1850–60-luvuilta eteenpäin oli voimakkaan yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen, teollistumisen sekä kapitalistisen ja porvarillisen yhteiskunnan muotoutumisen aikaa. Liberaali, luonnonoikeuden ja valistuksen oppeihin nojannut valtioajattelu vakiintui Länsi-

ja Pohjois-Euroopassa 1800-luvun ja 1900-luvun alun kuluessa. Sen olennaisiin piirteisiin kuului, että valtion tehtävien katsottiin rajoittuvan lähinnä järjestyksen ja markkinavoimien vapauden turvaamiseen. Niinpä myös Suomessa ajan lainsäädännön keskeisiin piirteisiin kuului elinkeino- ja sopimusvapauden toteuttaminen ja tähän liittyen yksityisen omistusoikeuden turvaaminen. Kehityksen eräänlaisena kulminaationa toteutettiin vuonna 1879 täydellinen elinkeinonvapaus. Vaikka yhteiskuntapolitiikka tämänkin jälkeen jatkoi samoja ratoja, jouduttiin yleisen edun nimissä mm. työsuojelu- ja maanvuokralainsäädännöllä jonkin verran rajoittamaan sopimusvapautta. Vuosien 1867–83 prosessin tuloksena syntyneen muinaismuistoasetuksen voi nähdä näiden vastineena kulttuurisektorilla.¹⁹

Vuoden 1883 muinaismuistoasetuksessa käytettyjä oikeudellisia keinoja olivat kansalaisten velvoittaminen yleiseen varovaisuuteen, velvollisuus ilmoittaa löydöistä ja kiinteisiin muinaisjäännöksiin kohdistuneista toimista viranomaisille sekä näiden toimien luvanvaraisuus. Asetus sisälsi myös säädösten jälkikäteen valvonnan sakoilla tai sen muuntorangeistuksilla.²⁰ Kiinte-

Rauta-aika. — L'âge du fer.

Suomen varhempi Rauta-aika. — Période ancienne de l'âge du fer en Finlande.

Muinaismuistolakien rikkomukset näyttävät kautta aikojen olleen yleisiä. Yleistä näyttää olleen myös se, ettei rikkojia juuri lainkaan rangaistu. Syy löytyy paitsi valvonnan heikkouksista myös yleisön asenteista. Erityisesti ennen teollistumista oli maa niin keskeinen tuotannontekijä, ettei sen omistamiseen liitetystä oikeuksista haluttu joustaa. Mm. näitä seikkoja ilmentää A.O. Heikelin kuvaus Lempäälän Päiväniemen röykkiöiden tuhoamisesta v. 1893. Kohde oli tunnettu jo 1700-luvulta. Heikelin mukaan hautarauniot olivat paikkakunnalla hyvin tunnettuja ja ne hävitettiin isännän tiedossa. Isäntä kuitenkin suuresti kummasteli sitä, että tässä olisi tehty huono tai lainvastainen teko. Kuva J.R. Aspelinin teoksesta Muinaisjäänköisiä Suomen suvun asumus-aloilta, IV vihko, Helsinki 1880.

den muinaisjäännösten osalta sanktioiden käyttö oli tosin muotoiltu hyvin tulkinvaraiseksi. Edellytyksenä nimittäin oli, että vahingontekijä tiesi tai hänen olisi tullut tietää, että kyseessä oli muinaisjäännös. Maanomistajan ja -haltijan asema pyrittiin turvamaan pakkolunastuslainsäädännön mukaisella korvausmenettelyllä. Tämä liittyi valtiolle varattuun mahdollisuuteen tarpeen niin vaatiessa lunastaa kiinteä muinaisjäännös.

Asetuksen kattamat kulttuurimuistot ryhmiteltiin kolmeen osaan. Ensiksikin asetus otti suojaansa kaikki kiinteät muinaisjäännökset, kunhan ne olivat "sen ikäisiä, ettei niitä nyt enää sovi katsoa yksityisen henkilön omaksi". Toiseksi asetus mainitsi kirkkojen ja muiden julkisten rakennusten kiinteän koristelun ja irtaimiston "joka säilyttää muistoa muinaisajan tavoista ja taiteellisuudesta eikä ole yksityisen henkilön tahi suvun omaisuutena". Kolmanneksi esinelöytöjä koskenut säädös korvasi vuoden 1734 lain vastaavan säädöksen.

Kiinteät muinaisjäännökset oli pyrittävä säilyttämään alkuperäisessä asussaan. Jos sellaiseen jouduttiin puuttumaan, oli vuonna 1884 perustetulla muinaistieteellisellä toimikunnalla oikeus tutkia ja tallentaa kohde ennen sen tuhoutumista. Toimikunnalla oli ylipäänsä oikeus tutkia mikä tahansa, myös yksityisellä maalla sijainnut muinaisjäännös. Valtion tuli tällöin korvata maanomistajalle aiheutunut vahinko, ja kohde tuli mahdollisuuksien mukaan palauttaa entiseen asuunsa. Toimikunta saattoi antaa myös yksityiselle luvan muinaisjäännöksen tutkimiseen.

Muinaisjäännös voitiin rauhoittaa vain silloin, kun valtio suostui lunastamaan uhanalaisen kohteen. Kun maanomistaja tai -haltija halusi koskea muinaisjäännökseen, hänen oli ilmoitettava asiasta viranomaisille. Muinaistieteellisen toimikunnan tehtävänä oli antaa mahdollinen suojelupäätös. Mikäli maanomistaja ei hyväksynyt päätöstä, hänellä oli oikeus valittaa siitä senaatin talousosastoon. Jos toimikunnan päätös sai lain voiman tai senaatti valituksen jälkeenkin vahvisti sen, oli maanomistajalla vielä mahdollisuus hakea korvausta kärsimästään vahingosta. Tämän jälkeen suoritettiin pakkolunastusasetuksen mukainen katselmus korvaussumman määrittämiseksi. Katselmuksen jälkeen oli senaatin asiana päättää ja kenraalikuvernöörin asiana vahvistaa päätös lunastamisesta. Kielteisessä tapauksessa maanomistaja tai -haltija saattoi menetellä haluamallaan tavalla. Edellytyksenä tosin tällöinkin oli, että muinaismuistoviranomaisille varattiin mahdollisuus tutkia kohde ennen sen tu-

houtumista. Tutkimus ei enää kuitenkaan saanut aiheuttaa tarpeetonta haittaa tai viivytystä.

Näissä kiinteitä muinaisjäännöksiä koskeneissa määräyksissä ei varsinaisesti ollut kyse omistusoikeuden turvaamisesta. Asetusta täytyy ilmeisesti lukea siten, että vaikka muinaisjäännös olisikin sijainnut yksityisellä maalla, ei yksityisen henkilö sitä kuitenkaan omistanut. Tässä mielessä jatkettiin jo 1600-luvulla muotoutunutta linjaa. Määräysten heijastamassa yksityisten suojassa oli sen sijaan ennen kaikkea kyse maanomistajan tai -haltijan varallisuusaseman säilyttämisestä ennallaan. Asetuksessa itse asiassa todettiin, että korvauksen tuli koskea vain todellista menetystä tai haittaa. Tätä taustaa vasten on myös ymmärrettävää, ettei vuoden 1883 muinaismuistoasetusta katsottu tarpeelliseksi säätää perustuslain säätämisjärjestyksessä, joka oli määritetty vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksessä.²¹

Muinaistieteellisen toimikunnan kiellosta huolimatta muinaisjäännös voitiin poistaa silloin, kun se oli yleisen rakennustyön esteenä eikä sen liikuttamista kyetty ilman suurta haittaa välttämään. Toimikunnalle oli joka tapauksessa lähetettävä tiedot kohteesta, jonka se sai myös tutkia – jälleen mikäli siitä ei aiheutunut tarpeetonta viivytystä. Kohta liittynee erityisesti tie-, kanava- ja rautatieverkoston voimakkaaseen kehittämiseen 1800-luvun lopulla. Tämä suureksi osaksi julkisin varoin tehty työ oli ominaispiirteiltään ja heijastusvaikutuksiltaan siksi merkittävä, että antikvaaristen etujen oli väistytävä.

Tavanomaisen virkakoneiston ohella asetus viittasi erikseen maanmittauslaitoksen ja kirkon asemaan kulttuurimuistojen suojelussa. Täten jatkettiin 1600-luvun perinteitä. Maanmittaritan muodostivat sen osan julkishallintoa, joka varhaisimmin ja johdonmukaisimmin joutui tekemisiin maankäytön ja sen suunnittelun kanssa. Asetuksessa säädettiin, että maanmittareiden oli jaon alaisilta mailta pyrittävä erottamaan muinaisjäännökset yhteismaiksi. Vaikka esimerkiksi pääosa Suomen isojaioista oli toteutettu jo 1800-luvun puoliväliin mennessä, tuli säädöksellä olemaan käytännön merkitystä mm. Pohjanmaan ja Satakunnan 1900-luvun vaihteen uusjaoissa.²²

Kirkko puolestaan oli maan merkittäviä keskiaikaisen ja nuoremman rakennustaiteen ja ylipäänsä aineellisen kulttuurin haltijoita. On siis ymmärrettävää, että muinaismuistoasetuksen yleisiä rakennuksia koskeneet säädökset liittyivät olennaisesti juuri kirkollisiin muistoihin. Kirkkojen ja muiden julkisten rakennusten muinaismuistoja ei saanut vahingoittaa ilman edeltänyttä ilmoitusta muinaismuistoviranomaisille.

Muinaistieteellisellä toimikunnalla oli oikeus tutkia ja dokumentoida kohde ja tarpeen mukaan myös lunastaa se kokoelmiinsa. Asetus viittasi myös kirkkolain määräyksiin kirkon omaisuuden hoidosta ja virkavastuuseen tämän hoidon toteuttamisessa. Vuoden 1869 kirkkolaisissa olikin myös tietoisesti antikvaarisia näkökohtia otettu huomioon.²³

Muinaismuistoviranomaisilla ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia valvoa etuaan silloin, kun se johti puuttumiseen kirkon itsehallinnolliseen asemaan. Niinpä jo vuoden 1872 valtiopäivillä oli tyrmätty ehdotus, että muinaismuistoviranomaiset olisivat suoraan voineet päättää antikvaarisesti arvokkaan kirkollisen esineistön kohtalosta.

VIITTEET

- 1) Artikkelissa valittuun näkökulmaan ovat vaikuttaneet erityisesti ruotsalaisen Sverker Jansonin kirjoitukset sekä Heikki Ylikankaan oikeushistoriallinen tuotanto. Jansonista ks. Kulturvård och samhällsbildning, Nordiska museets handlingar 83 (1974) ja Fornminneslagens anda och mening. Arkeologiska rapporter och meddelanden från Institutionen för arkeologi vid Stockholms universitet, Nr 2. Ylikankaasta ks. esim. teos Miksi oikeus muuttuu, Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana, Juva 1983.
- 2) Vuoden 1666 plakaatti on esitelty ja sitä arvioitu mm. seuraavissa teoksissa: Schück, Henrik; Kg. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Dess förhistoria och historia, II, Stockholm 1933 ja Rannsakingar efter antikviteter, Bd I: I, red. Carl Ståhle, Uppsala 1960.
Vuoden 1666 määräysten kattaessa vain kiinteät muinaisjännökset täsmennettiin vuonna 1684 annetulla plakaatilla kruunun lunastusoikeus esinelöytöihin. Vuoden 1442 maanlain löytövaraavaa ja aarrelöytöjä koskeneiden määräysten todettiin nyt koskevan soveltuvin osin myös metallisia muinais-esineitä. Kruunulla oli oikeus lunastaa ne maksamalla löytäjälle kolmannes löydön arvosta. Löytäjille epäedullinen määräys johti kuitenkin jalometallilöytöjen piilotteluun ja salakauppaan. Tilannetta korjattiin vuoden 1734 lain säädöksellä, jonka mukaan korvauksen tuli ylittää löydön metalliarvo. Lainsäädännössä otettiin siis huomioon käytännön todellisuus ja tunnustettiin todellisten kontrollikeinojen puuttuminen. Tuloksiin pyrittiin nyt kaikkien yhteisen edun kautta. Määräysten tehokkuus riippui tosin tämän jälkeenkin suuresti paikallisten viranomaisten aktiivisuudesta, jossa ilmeisestikin oli toivomisen varaa. Vuoden 1755 käskykirjeellä tehostettiin ilmoitusmenettelyä ja säädettiin ensimmäisen kerran varsinainen rangaistus löydön pimitämisestä.
- 3) Ajan maanomistusoloja ja niiden oikeudellista taustaa esittelevät mm. Jutikkala, Eino; Pohjois-

Esinelöytöjä koskeneet määräykset noudattivat jo 1600- ja 1700-luvuilla omaksuttuja linjoja. Löydöistä tuli ilmoittaa viranomaisille. Löydöt tuli säilyttää löytöhetkensä asussa. Tiukat ohjeet löytöjen käsittelystä olivat tarpeen, jottei tutkimukselle tärkeitä yksityiskohtia olisi hävitetty. Määräyksellä löytötietojen ilmoittamisesta pyrittiin varmistamaan se, että löydöt säilyttivät tieteellisen käyttökelpoisuutensa.

Irtolöytöjä koskeneet määräykset ovat olleet merkityksellisiä tutkimukselle. Ne ovat tarjonneet mahdollisuuden lähdeaineiston huomattavaan kasvattamiseen ja keskittämiseen yhteen paikkaan. Irtolöydöillä on myös ollut tehtävänsä mahdollisten aiemmin tuntemattomien kiinteiden muinaisjännösten osoittajina.

- maisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo 1978 (2.p.) s. 48–59 sekä Ylikangas, mts. 152–161.
- 4) Jutikkala, mts. 62–64, 70–71.
- 5) Lindroth, Sten; Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden, Stockholm 1975, s. 321–327.
- 6) Schück mts. 354–358, Rannsakingar s. VI–VII, XII–XXII.
- 7) Suomen maanmittauksen historia I, Ruotsinvallan aika, Porvoo 1933, s. 30, 103.
- 8) Schück mts. osa V, 1936, s. 411–413, lainaus s. 413.
- 9) Mts. 414–421, lainaus s. 418.
- 10) Aloite SKS:n historiallisessa osakunnassa; ks. HArk I s. 138–139. Käsitteily valtiopäivillä; Aate-liss. ptk. I s. 159–162, 209–212, ptk. II s. 167–169; Pappiss. ptk. III s. 938–940, 1090; Porvariss. ptk. II s. 807–809, 840, 950; Talonpoikaiss. ptk. II s. 630. Asian valmisteluun liittyvä yleisen valitusvaliokunnan alkuperäisaineisto on Eduskunnan kirjastossa Eduskunnan arkistossa, ko. valiokunnan kapseli 13, ptk. 6. ja 17.5.
- 11) Armollinen esitys, lakivaliokunnan lausunto n:o 11 ja säätyjen alamainen vastaus; Asiakirjat I (s. 286–304).
- 12) Valtiopäivien käsittely em. lisäksi: Aate-liss. ptk. II s. 163–181; Pappiss. ptk. II s. 1055–1063; Porvariss. ptk. II s. 1244; Talonpoikaiss. ptk. II s. 482.
- 13) Pappiss. ptk. II s. 1055–1063. G.Z. Forsmanin paikallisia kokoelmia tai museota puoltanut kanta ei ollut suinkaan sattuma, vaan näyttää olevan osa hänen yleisempää kulttuuripoliittista linjaansa. Erässä artikkelissaan vuodelta 1878 hän tarkastelee Suomen kulttuurielämän kokonaiskuvaa ja arvostelee mm. tieteellisen toimelaisuuden laimeutta Helsingin ulkopuolella. Edes yhtä perustarpeista, kunkin kaupungin ja alueen muinaisuutta ei ollut havahduttu tutkimaan tai tallentamaan, vaikka mahdollisuuksia tähän olikin. G.Z. Forsman oli matkoillaan Euroopassa 1860-luvulla havahtunut paikallis (kaupunki) museoitien tarpeellisuuteen ja

toivoi niitä myös Suomeen. Toden teollahan niitä alkoi syntyä 1880-luvulta alkaen. Vastaavia ajatuksia kuin vuoden 1872 valtiopäivillä hän esitti myös kymmenen vuotta myöhemmin, hallituksen uuden asetusesityksen käsittelyssä. Kirjallinen Kuukauslehti 1878 s. 145–151. Yrjö-Koskisen matkoista Koskimies, Rafael; Yrjö-Koskisen elämä II, Nuijamiheksi luotu, Keuruu 1974 (2.p.), s. 79–86, 206–210.

¹⁴⁾ Ks. viite 11 ja 12.

¹⁵⁾ Konstitutionalismista on kirjoittanut Antero Jyränki, laajemmin väitöskirjassaan Perustuslaki ja yhteiskunnan muutos, tässä on kuitenkin käytetty artikkelia Omistusoikeuskategorian kehitys valtiosäännössä vuoteen 1919 mennessä, teoksessa Omistusoikeus, Tutkijaliiton julkaisusarja, toim. Martin Scheinin, Helsinki 1983, s. 27–44.

Suomessa ei ollut varsinaista omaisuudenturvasäännöstä ennen vuotta 1919. Perustuslaeiksi käsitettyihin vuoden 1772 hallitusmuotoon ja vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaan sisältyi kuitenkin säännöksiä, joita pyrittiin mm. uudenaikaisilla tulkinnoilla johtamaan tähän käyttöön. Ks. tarkemmin Jyrängin mainittu artikkeli.

¹⁶⁾ Senaatin tal. os. ptk. 2.12.1872 ja 2.4.1873, plenum 2.2. ja 24.3.1873, senaatin tal. os. KD 146/11 1873. Uuno Tuominen on Suomen kansanedustuslaitoksen historiassa käsitellyt asetusehdotusten hylkäämisiä ja raukeamisia. Säätymäntöpäivien aikana vuosina 1863–1906 valtiopäivät hylkäsivät annetuista 490 esityksestä vain 27. Hylkäysten syynä olivat tavallisesti perustuslaillisiksi nähdyt seikat tai puuttuminen säätäjien päätäntävaltaan. On kiitettävää havaita, että hallituksen esitykseen omistusoikeuden osalta tehty muutos oli yksi niistä syistä, jotka tavallisesti päinvastoin saivat valtiopäivät torjumaan niille tehdyt esitykset. Tuominen, Uuno, Säätiedustuslaitos ja hallitusvalta, Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV, Helsinki 1974, s. 353–357.

¹⁷⁾ Vuoden 1877 aloite: Pappiss. ptk. I s. 87–88, 113–115. Käsittely: Aateliss. ptk. I s. 402–425; Pappiss. ptk. I s. 435, Porvariss. ptk. I s. 476–479; Talonpoikaiss. ptk. I s. 469–470; Yleisen valitusvaliok. mietintö n:o 7/anomusmietintö n:o 9 sekä armollinen anomus.

Vuoden 1882 valtiopäivät: Armoll. esitys n:o 4, Lakivaliokunnan miet. n:o 7. Säätäjien alamainen vastaus, kaikki Asiakirjat I sekä Aateliss. ptk. II s. 653; Pappiss. ptk. II s. 1005–1019; Porvariss. ptk. II s. 1013–1019; Talonpoikaiss. ptk. II s. 774–778. (Lakivaliokunta, ks. myös Eduskunnan arkisto, lakivaliokunta, kapseli 15, ptk. 18. ja 20.2.1882). Hyväksyminen: Senaatin plenum 27.11.1882 ja 2.4.1883; VSV akti 96b/1883.

¹⁸⁾ Suomen Asetus-Kokoelma 2.4.1883 n:o 16. Tar kastelen asetuksen sisältöä viittaamatta enää erikseen kuhunkin säädökseen.

¹⁹⁾ Lainsäädännön ja yhteiskunnan kehityksen suhteesta yleensä ks. Ylikangas, mts. 208–214 ja Kekkonen, Jukka; Elinkeinovapauden syntytausta ja omistusoikeus, teoksessa Omistusoikeus... s. 113–132.

²⁰⁾ Vrt. Bengtsson, Bertil; Nordisk miljörätt. En översikt, Nordisk utredningsserie 1976:25, Stockholm 1976, s. 16–21.

²¹⁾ Vrt. Hidén, Mikael-Saraviita, Ilkka; Valtiosääntöoikeuden pääpiirteet, Suomen lakimiesliiton kirjasarja n:o 52, Vammala 1977, s. 4–5, 7. Ks. myös Scheinin, Martin; Vahvistamatta jääneet lakiehdotukset 1863–1919, Suomalaisen oikeusajattelun perusteet n:o 2, Turku 1983, s. 40.

²²⁾ Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1898, 1899, 1900 ja eteenpäin, Analecta Archaeologica Fennica III:1, s. XXXXX, III:2, s. IV–V, XVI–XVII, XXVI–XXVIII, jne.

²³⁾ Suomen Asetus-kokoelma 6.12.1869 n:o 16, jossa erityisesti § 290–305 käsittelevät kirkon omaisuuden hoitoa. Jo vuoden 1686 kirkkolaisissa oli vastaavanlaisia säädöksiä.